

ROBERT LOWELL KÖLTŐHÖZ

Nem volt jogom, hogy úgy beszéljek rólad,
Róbert. Talán az emigráns irigység
Diktálta, hogy kigúnyoljam tartós
Depressziódat, pánikbetegséged,
Kórházban töltött álnyarálásaid.
Nem mintha büszke lettem volna „egészségemre”.
A téboly, tudtam, belopódzott szívembe,
Vékony fonálban haladt legbelülre,
És csak az engedélyemre várt, hogy
Elhurcoljon homályos lakhelyére.
Hát éber voltam. Mint a nyomorék, ki
Rejti testi hibáját, magam kihúzva
Próbáltam járni, hogy ki ne találják,
Mi megy végbe bennem a valóságban.

Neked nem kellett. Tenéked szabad volt;
Nekem nem: én szöktem e kontinensre,
Ahol már annyi veszett el nyomtalan.
Kérlek, bocsáss meg. Te hiába védted
Magad a kórtól, amely megbélyegzett.
Az én dühöm mögött meg ott lappangott
A megtiportak túrhetetlen gögje.
Ezért írok, most, későn, hogy szavaimmal
Lebírjam azt, mi kettőnket elválaszt:
A konvenciót, öncsalást és azt, hogy más a nyelvünk.

Gömöri György fordításai

Márton László

AZ IGAZSÁG FORRÁSVIDÉKE

I

Szent György napja előtt egy héttel Pénzásó Pista megüzente az uraságnak, hogy már nagyon közel jár a kincshez. Mindenki tudta, hogy a kincs, amelyet Pénzásó Pista már negyven éve keresgél, hatalmas nagy érték lehet, és éppilyen hatalmas nagy átok ül rajta. Csak az találja meg, aki maga is átok alatt született. Juhász Pistát, mert így hív-

ták egy ideig, vagy más néven Árva Pistát, születésekor megátkozta az anyja; s amikor a szerencsétlen asszonynak ezért, valamint az ide vezető vétkekért meg kellett követnie az eklézsiát (ami abból állt, hogy fekete székre kellett ülnie, fekete posztóval borított be, tetőtől talpig, s midőn az istentisztelet végeztével a prédikátor fejére olvas-ta bűneit és töredelmes bűnbánatát, neki azt a fekete posztó alól szóról szóra utána kellett mondania), akkor Pogány Pista először és utoljára templomban is járt.

Azt írtuk, hogy először és utoljára; mivel templomjárásnak mégsem nevezhetjük monostorok, zárdák, sekrestyék, plébániák és parókiák felferését, majd kifosztását, amelyből Csavargó Pista bőségesen kivette részét II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata során; csakhogy ő, ellentétben az erdélyi hadak nagy részével, sem le nem kaszaboltatott, sem tatár fogságba nem hurcoltatott, hanem Lublinba szaladt, és ott magára húzott egy nagy halom fehér, puha libatollat, majd ezt követően beállt a libatollak tulajdonosának, egy bizonyos Börös Naftálinak vagy Léderer Naftálinak a szolgálatába. Egy alkalommal, amikor felbolydult a város, félreverődtek a harangok, s ki-ki menteni próbálta a menthetőt, akkor Lódulj Pista kileste, hová rejti a zsidó a pénzét, és megmutatta a kozákoknak, de a kozákok egy lyukas garas nem sok, annyit sem adtak neki; még örülhetett, hogy őt is fel nem nyársalták a gazdájával együtt.

Akkor aztán elhatározta Bujdosó Pista, hogy az elvesztegetett kincs helyett másik, nagyobb és igazibb kincset kell találnia. Ám sokáig nem tudta, hol keresse azt a kincset, és hogyan fogjon hozzá. Csak azt érezte világosan, hogy meg kell a kincsnek lennie: én erre a nagy bajra teremtődtem, átok alatt születtem, kinőtt foggal, táltosfoggal születtem; ha majd elvégzem a rám rótt munkát, szabadult ember leszek, megváltott ember leszek, ugyanolyan közönséges ember leszek, mint a többiek.

Volt a zsidónak egy varázskönyve, azt Hullarabló Pista még Lublin pusztulásakor magához vette. Ütött-kopott régi könyv volt, tele volt sűrűn egymás mellé nyomott, szögletes varázsbetűkkel, amelyek olyanok voltak, mint megannyi kiáltásra tátott néma száj vagy vonagló fagyökér. Ezt a könyvet Könyves Pista néha kinyitotta, s elnézegette a fásult közönnyel sorakozó titokzatos ákombákomokat; néha még a szájmozgását, a morgását is iparkodott utánozni a rég elporladt zsidónak. Közben tájról tájra vándorolt. Sokféle népséggel találkozott: főleg rablókkel és tolvajokkal, de ő már nem akart sem lopni, sem rabolni. Katonákkal is, de ő már nem akart hópénzért harcolni vagy harcra készen állni. Koldusokkal és kéregetőkkel is, de ő már nem akart mások szívjóságára hagyatkozni. Jóraivaló, dolgos emberekkel is, föld- és kézművesekkel, de ő már nem akarta becsületes munkával megkeresni mindennapi betevő falatját. Ő már semmi egyebet nem akart, mint a magyarok kincsét felkutatni; azért szép lassan, hosszú kerülő utakon visszaereszkedett Magyarországra, ahol átok alatt született. Addig nem ehetsz asztalnál, addig nem alhatsz ágyban, amíg meg nem találsz a kincset.

Egyszer, amikor éjszakára behúzódott egy nagy mocsárba, és az egyik laponyagon fészket rakott, éjfél tájban cikázó tüzeket látott, és egészen közel azt mondta mellette valaki, hogy: itt egy nagy történelem van, és azt egy tetves juhász találja meg. Másnap látástól vakulásig a nagy történelmet kereste, de sehogyan sem bukkant a nyomára; tehát kénytelen volt elszegődni juhásznak. Mondták Tetves Pistának, hogy ez a nagy mocsár bal kéz felé a Rákócziaké, jobb kéz felé a Károlyiaké, de mégis inkább a Rákócziaké, ezzel azonban Juhász Pista nem törődött. Azonkívül, hogy vigyáznia kellett a nyájra, ő csak a nagy történelmet kereste, meg azt a laponyagot, ahol a tüzes embereket látta és a hangot hallotta volt.

Egyszer, amikor a puszta földön aludt, nehéz álom jött rá. Megmozdult, majd megnyílt a föld. Jött egy ősz öregember kicsorbult ásóval a kezében; kézen fogta Pénzásó Pistát, és levitte a föld alá. Ott lent a föld alatt látott egy nagy, régi várat, annak pincéjében hét vasajtót sorban egymás után: azokon keresztül vezet az út a kincshez; mielőtt azonban a hetedik vasajtón átléphetett volna, csattanást hallott, és felébredt. Akkor azon a helyen, ahol a feje nyugodott volt, leszúrta a botját, és elszaladt ásóért, hanem aztán visszafordult, mert neki a puszta két kezével, a tíz körmével kellett ásnia. Szaladt volna vödrökért is, hanem aztán visszafordult, mert neki a süvegében kellett a földet hordania.

Visszaadta a nyáját a számadónak, majd pedig azon a helyen, ahol a botját földbe szúrva találta, nagy sietve ásni kezdett, s azóta kisebb-nagyobb megszakításokkal ugyanazt a gödröt mélyíti már vagy negyven éve. Közben az egyik Rákóczi meghalt, mert összevagdalták egy csatatéren, s egy másik Rákóczi lépett a helyébe, majd ez is meghalt, mert állítólag megmérgezték, s nőtt a helyébe harmadik, legfiatalabb Rákóczi; de Pénzásó Pista ezzel már nem törődött, ő csak a nagy történelmet akarta előásni.

Annyi sok év elteltével már éppen olyan volt, mint az álmában látott öregember. Az is lehet, hogy későbbi önmagát pillantotta meg abban a régi álomban, de az évek múlásával nagyrészt el is felejtette az álmot, vagy legalábbis mindannyiszor másképpen emlékezett rá. Ahogy múlt az idő és mélyült a gödör, Pénzásó Pistából már csak földszínű, piszkos feje búbját lehetett látni, amikor időközönként feljött a gödör lejtős oldalába faragott lépcsőn, és két kezében a földdel teli süveget, amelyet odafent kiöntött. Amikor aztán szétrongyolódott a süveg, akkor egy darabig az ingében hordotta a földet, majd amikor az inge is elfoszlott, attól fogva a pofazacskójában kellett hordania, mint a hörcsögöknek. Jókora földsánc gyűlt fel az Ásotthalom körül, mert így hívták a dombocskát, ahol Pénzásó Pista kifejtette működését.

Volnak jó emberei, főleg az első néhány évben, akik eleséget hordtak neki, mert azt remélték, hogy legkésőbb a következő év Szent György-napjáig előkerül a kincs, és részt kapnak belőle; ahogyan az első keresztények is azt hitték, az Üdvözítő még az ő életükben visszatér. Ez a mindinkább elhúzódó várakozás utóbb, az évszázadok során csodálatra méltó dogmatikai felépítménynek vált alapjává, tudós egyházatyák fejtegetéseinek ihlető forrásává; ám az ásothalmi kincs késlekedésének mindössze az lett a következménye, hogy a jótékony kezek egyre kevesebb szalonnát és kenyeret hordtak az Ásotthalomra, hajigáltak viszont a gödörbe egyre több korhadtt fűzfatuskót és dögölt kutyát. Rá is rogyasztották volna a földet Pénzásó Pistára, ha nem félték volna, hogy akkor majd őrájuk száll az átok.

Pedig néha már egészen közel volt a kincs: tisztán hallatszott a nagy zörgés-morgás, amint lejjebb süllyed vagy odább húzódik a föld alatt. Egyszer még a szagát is érezte, pedig tudvalevő, hogy a pénznek nincs szaga; egyszer pedig, egy régi Szent György-napján (amely napon tisztulni szoktak a földbe ásott kisebb-nagyobb történelmek), hirtelen láng csapott ki a földből, a tisztuló kincs tüze, s leperzselte fele bajszát, fele szakállát. Akkor egyszeriben csupa ragya lett az arca, s ha lemosta volna magáról a szenny és a faggyú rétegeit, látszott volna, hogy minden szőre szála megőszült.

Ezután addig nézegette, addig lapozgatta szögletes betűs varázskönyvét, amíg azt olvasta ki belőle, hogy most már hamarosan megmutatkozik a nagy történelem, vagyis a magyarok kincse: teliholdas pénteken éjfélkor mutatkozik meg, hüvelykujj körméből kell nézni háromszor, harmadszorra megmutatkozik. Ennek megörült, mert néz-

te ő már holdból a kincset, ám a holdsarló, mert akkor még növekvő hold volt, az ének-lőmestert mutatta egy rózsabokorban, kincsről nem tudott. Nézte ollóval keresztül-szúrt szitából is a kincset, ám a szita csak egy koponyát mutatott, s az minden bizonnyal egy régi tolvaj koponyája volt, mert a szita legtöbbször a tolvajt mutatja meg. Lehet, hogy a koponya a maga idején, amíg haj nőtt belőle és gondolkodott benne a velő, tudott a kincsről, de mostani állapotában semmiféle kincsről nem tudott.

Mármost hüvelykujj körméből nézni a magyarok kincsét nem annyira egyszerű, mint azt gondolná az ember. Mindenekelőtt be kell kenni a hüvelykujj körmét mákolajjal, másképp nem csillog. (Vannak aztán, akik másmilyen olajjal vagy éppen zsírral kenik be, de azok nem is látnak a nagy történelemből egy sziporkát sem.) Aztán, ami talán a mákolajnál is fontosabb: nem akárkinek a hüvelykujját lehet kincsnézésre használni, mert ehhez olyan, tizenhárom évesnél nem idősebb fiúgyermeknek a bal hüvelykujja szükséges, aki már közösült asszonnyal. Ilyesféle vásott fiúcskát nem volt nehéz találniuk Pénzásó Pista jó embereinek: egyikük, Csombor Imre a megadott pénteken, amikor szerencsére tiszta volt az ég, előkerített egy bizonyos Nagy Gyurit, akinek egy kalap madártojásért már kilenc vagy tíz menyecske is megengedte azt a dolgot.

Ebből aztán lett egy kis baj. Kicsi baj volt, nem tudott embernyninél nagyobbra nőni, de azért mégis éppen elég baj volt az Pénzásó Pistának; a mi történetünk szempontjából pedig van annyi jelentősége, hogy érdemes legyen beszámolnunk róla.

Nem hiányzott persze a kis bajok mellől a nagy baj sem. Történetünk idején az egyik nagy baj az volt, hogy Magyarország lakói kincset kerestek, ahelyett, hogy előállították volna kincseiket. Föld alá képzeltek mesébe illő várakat, miközben a földből ég felé magasodó várak és városok elhamvadtak vagy lerombolódtak, és nem épültek vissza. Akkora hitük volt a varázslatban, az ígérésben, az Istentől elrugaszkodó csodákban, hogy attól megrendült és néha kettéhasadt a föld, ám a kisujjukat sem mozdították, mert ilyen célból módjuk sem volt mozdítani, azért, hogy az élet élhetőbb legyen. Ez volt a nagy baj, de az embereknek azok az apró-cseprő bajok szoktak fájni, amelyek az egy-két nagyot milliószámra körülhemzsegik. Tudta Montaigne, miről beszél, midőn azt állította, hogy: a rendkívüli megpróbáltatások felülemelkedésre készítetnek, viszont a mindennapi bosszúságok szívünkéből a felét, méghozzá jobbik felét kiharapják.

Bár ami azt illeti, a kincsnézésből következő baj, ha nem volt is világraszóló szerencsétlenség, de azért mindennapi bosszúságnak sem volt számítható; ezt még a bajok iránt megértő Montaigne sem gondolta volna. Pénzásó Pistára ugyanis megharagudott az uraság, amikor pedig végre megbocsátott, akkor meg a jó emberei lettek rosszakaróivá. Ez még a jelenlegi uraság apja volt, a megboldogult Károlyi László; mert igaz ugyan, hogy az Ecsedi-láp nagyobbik része a Rákócziakhoz tartozott, ám az Asotthalmot és környékét még éppen a Károlyi család birtokolta.

Azon a péntek éjfélen, amikor belenézett Nagy Gyurka bal hüvelykujjának mákolajtól csillogó körmébe, előszörre látott egy nagy, vörös kutyát. Ezt a kutyát még a régi emberek hagyhatták itt sok száz évvel ezelőtt. Szokás volt így őriztetni a kincset: ráölttek egy kutyát, miután elásták, vagy élve ásták el a kutyát a kincsel együtt. Ilyen célra legjobb volt a vörös kutya: az, ha egyet ugat a föld alatt, máris kétkönyöknivel odább lódul a kincs. Pénzásó Pista mindjárt az első hetekben megtalálta a vörös kutya csontvázát, de még azután is hallotta az ugatást a föld alól, egészen addig, amíg meg nem küzdött a kutya lelkével. Azt beszélték, hogy egy éjszakára ő maga is kutyává változott, úgy küzdött meg.

Másodszorra látott a köröm domború tükrében egy nagy rakás, ne restelljük a szót leírni, szerencsétlenséget. Azt is a kincshagyók, a régi emberek hagyhatták oda, mert a szerencsétlenség még a kutyánál is erősebben őrzi a kincset, ő még csak nem is ugat. Nem is lehet övele megküzdenni vagy megvívni, legfeljebb megbirkózni lehet ökelmével; hogy udvariasan fejezzük ki magunkat. Azt bizony a kincskeresőnek meg kell ennie. Csakhogy Pénzásó Pista, miközben az évek hosszú során egy sáncvonalra való földet felhordott a szájában a gödörből, nem egy porciót evett meg ebből az anyagból, nem is kettőt: előle már a szar sem védhette meg a nagy történelmet, ami a magyarok kincse.

Hátravolt még azonban a harmadik nézés, amely a legutolsó akadályt volt hivatva megmutatni. Hát, uramfia: harmadszorra látszott (ne restelljük ideírni, ha már ott volt a köröm domború tükrében), világosan látszott egy nagy, szőrös pina. S ez már önmagában is baj volt egy kevésbé, mert Pénzásó Pistának sejtelve sem volt, hogyan került az oda, s mit kell vele csinálni. Az előbbi kettőt tudta, ezt nem tudta. Nemigen volt neki dolga lányokkal, asszonyokkal, nem volt módja forgolódni körülöttük, nem is nagyon szerette őket. Ő csak a földet szerette.

Nem úgy szerette, mint a földműves, aki munkába veszi a földet, felszaggatja bőrét, magvakat hint a nyílt sebekbe, majd néhány hónap múlva leborotválja az erőszakkal növesztett kalászkokat, kihúzgálja a csalárdul hizlalt gumókat; nem, hanem ő úgy szerette a földet, ahogyan csak a halottak tudják szeretni: ette és itta. Mások beledöglöttek volna, ő jóllakott; és erős, egészséges maradt, mint azok a rozsdás kardok, amelyeket imitt-amott kikapart megvastagodott ujjaival. Beleszart és belepisált a földbe, s ha már végképp nem bírta magával, bele is élvezett; ő maga mesélte, hogy ilyenkor a középső ujjával csinál egy egérlyukhoz hasonló, kerek mélyedést.

Igy tehát nem tudhatta, miért látja ott azt a nagy, szőrös pinát; márpedig tisztán és világosan látta. A varázskönyvet is hiába lapozgatta, most az egyszer attól sem lett okosabb. Már színesedett az ég alja, már lefelé járt a holdkorong; mindjárt letelik az idő, és azután a kincs nem fog mutatkozni egyhamar. A többiek összesűgtak, és akkor látszott, hogy jön valaki, méghozzá egy asszony. Nem is akármilyen asszony, hanem Csombor Imre felesége, Csomborné, aki az uraság mellett szolgál a kastélyban, s hente kijár a pusztára meglátogatni a férjét.

Most is látogatóba jött, csak a szokásosnál egy kicsit hamarabb, mert aggódott, nem esett-e a férjének valami baja. Pedig ha eddig nem esett baj, hát annál inkább esett mindjárt ezután; ugyanis a következő pillanatban verekedés tört ki, amelynek során a jó emberek úgy összeszurkálták Csombor Imrét, hogy valamelyik lyukon vagy nyíláson kiszállt belőle a lélek. Későn értette meg, miért látszott, ami harmadszorra látszott, s ezért az életével fizetett. Ám a jó emberek is későn tetézték gyalázzal a vérontást, mert mire megtörtént, aminek ezek után történnie kellett, addigra lement a hold, és a nagy történelem úgy elbújt, mint aki nem is létezik.

Ezt követően a jó emberek elszaladtak, Pénzásó Pista meg jó egy esztendeig nem az Ásotthalmon kapargált, hanem a szatmári sáncokban ásott és talicskázott vasra verve. (Akkoriban szívélyes volt a viszony a szatmári parancsnokság és a vármegye között, a főispán örömet adott kölcsön rabokat erődtítési munkálatokra.) Nagy Gyurka az akasztófa alatt kegyelmet kaphatott volna, ha Csomborné, miután úgymegözvegyült, hajlandó lett volna feleségül menni hozzá; de hát ki hallott már olyat, hogy egy éppen tizenhárom éves kölyök egy húszéves nőnek legyen a férje? Csombornét a gyermek-

korban járó tettes legidősebbik bátyja, Nagy Mihály vette feleségül, Gyurkát pedig felakasztották a tizenharmadik születésnapján. Eredetileg a névnapján akarták felakasztani, de akkor meg kellett volna várni a következő Szent György-napját. A törvénykezésnek az ügyefogyottal szemben ritkán volt ráérő ideje; viszont mindig is volt érzéke a családi ünnepek iránt.

Ami a következő Szent György-napját illeti, addigra Pénzásó Pista már ismét az Ásotthalmon kuporgott, vasaktól megvékonyult lábszárral, de legalább szabadlábban. Az imént azt írtuk, hogy jó egy esztendeig raboskodott; most azonban ezt az időszakot lerövidítjük háromnegyed évre. Háromnegyed év elteltével, Jóraforduló Szent Pál napján Csomborné fiút szült, aki Nagy Gergely névre lett keresztelve, de mindenki csak úgy becézte, hogy Nagy Geci; és akkor jóra fordult Pénzásó Pista sanyarúsága is. A főispán úr, egyben az Ásotthalom akkori földesura, boldogult Károlyi László, aki úgy szerette az újszülött fiúcskát, mintha tulajdon édesgyermeké lett volna, örömeiben hazahozatta, majd szabadon bocsátotta Pénzásó Pistát. Mire kitavaszkodott, mehetett megint az Ásotthalomra, újramélyíthette félig betemetődött gödrét, bújhatott vissza a föld méhébe, ahonnan kirángatták az előző tavaszon.

Ezután teltek-múltak az évek. A gödör szélesedett és mélyült, Pénzásó Pista öregeedett. Kezdett neki nem izleni a föld, felfordult a gyomra tőle. Régi jó emberei váltig bosszantották, fenyegették; szerencse, hogy időközben ők is megöregedtek. Tüzes bikákat küldött rájuk, de már ezek a bikák is olyan vékonyak voltak, hogy elfújta őket a szél. Meghalt az uraság, nőtt a helyébe másik uraság, ennek az előbbinek a fia; majd ha ez is meghal, ennek a helyébe is újabb uraság fog nőni, az is ennek a fia lesz. Ágyúzást hallott a messzeségből, vonuló seregek robaját, ő azonban ilyesmikkel már nem törődött, ő már csak a nagy történelmet akarta kikaparni a zsupori földből.

Egy ízben kóbor legények borral kínálták, berúgatták, és ellopták a varázskönyvét. Más alkalommal régi jó emberei felkeresték, rútul szidogatták, összeverekedtek vele, s kiütötték az összes fogát, köztük a táltosfogát is. Attól fogva egyre gyengébb, egyre zavarodottabb lett, egyre távolabbról és egyre homályosabban látta a kincset. Végre megértette, hogy soha nem fog terített asztalnál enni, vetett ágyban aludni, soha nem fog megszabadulni tetveitől, amelyek úgy marták és csípték őt, mint bennünket a hétköznapi bosszúságok.

Ekkor, amint kihúzódott a kora tavaszi verőfényre, és ott elaludt a pusztai földön, az Ásotthalomtól vagy százötven lépésnyire, ismét nehéz álom jött rá. Megmozdult, majd megnyílt a föld: kora tavaszi, fekete bozóttal körülnöve olyan volt, mint egy nagy, szőrös pína. Jött egy suttyó legény, egy tetves juhász; egyik kezében kampósbót, másik kezében ütött-kopott régi könyv, amilyen könyve Pénzásó Pistának is volt régen, amíg el nem lopták. Leszúrta botját a földbe, kézen fogta Pénzásó Pistát, és levitte a föld alá. Lent, a föld alatt láthatatlan kezek tisztára mosdatták, beborították fekete posztóval tetőtől talpig. Valaki varázskönyvből varázsigéket olvasott, s azt neki a fekete posztó alól szóról szóra utána kellett mondania. Majd kinézhetett a fekete posztó alól, és akkor meglátott egy rézkoporsót, rézkoporsóban ezüstkoporsót, ezüstkoporsóban aranykoporsót, aranykoporsóban Világszép Nádszál Mancikát, Mancika hasán címeres ládikát, ládika mögött hordóban ezüstforintot, puttonyban aranytallért, kádban rubint és gyémántot vegyesen. De még smaragdok is lapultak ott.

Ennyi világcsoda láttára nem győzte dörzsölni a szemét, ám akkor: markolj bele gyorsan – így kiáltott egy hang –, mert mindjárt összezárul a föld! Ő pedig a hordó-

ból kicsipentett egy ezüstpénzt, berakta a nyelve alá, hogy el ne vesszen, aztán belemarkolt Mancikába, ölelte-csókolta; volt mit pótolnia. Most már tudta, hogy Nádszál Mancika valójában Földedesanyánk: ez az igazi alakja, csak le van takarva fekete posztóval; és azért Nádszál, mert belőle sarjadnak a nádszálak, amelyekbe kapaszkodik a folyondár. Le is lökte a ravatatról a címeres ládikát; ebben a pillanatban csattanás hallatszott, és ő felébredt. Hát bizony ott feküdt a puszta földön üres kézzel, mocskosan, lucskosan. Szégyellte is magát.

Váltig nyújtogatta nyelvét, simogatta fogatlan ínyét, mindhiába. Hanem aztán reggel erős csikarást, hasrágást érzett, és látta, hogy huzamos kínlódás után a bélsárral együtt egy ezüstpénzt is kisajtol magából. Azt bizony csakis álmában, sehogy másképp, soha máskor nem nyelhetette le. S ha egy ilyen álomban akad egy ezüstpénzre való igazság, akkor a többi dolog is igaz kell, hogy legyen abban, színgáz.

Igy hát megüzente az uraságnak, hogy most már nagyon közel jár a kincshez. Minél távolabbról, minél homályosabban látja, annál közelebb jár hozzá.

Károlyi Sándornak, mert az uraság ő volt, kisebb gondja is nagyobb volt annál, mit művel a hibbant vénember az Ásotthalmon, amely a törvény betűje szerint ugyan az ő birtokaihoz tartozik, de hasznot egy lyukas garas nem sok, annyit sem hajt neki. Figyelmét ezekben a napokban egy fontos családi ügy kötötte le, amely egyszersmind közügy is volt, amennyiben még az év elején beadványt intézett őfelségéhez, a császárhoz és királyhoz, miszerint a szmirnai fogságból drága pénzen kiváltott, Bécsből nagy fáradsággal hazahozott és az ő bátyjának, báró Károlyi Istvánnak állított, jelenleg ideiglenesen Olcsván tartózkodó negyvenöt-ötven év körüli férfi személyazonosságát illetően kétségek merültek fel; alulírott Károlyi Sándor, őfelsége hű szolgálja kéri az ügy pártatlan kivizsgálását, hogy abban az esetben, ha a körülmények az említett kételety megerősítik és alapos gyanúvá mélyítik, az ilyenkor el nem kerülhető peres eljárást folyamatba lehessen tenni. Erre a kérelemre vagy beadványra most érkezett szűkszavú, ám kedvező válasz: az uralkodó elrendeli a vármegyeközi ad hoc vizsgálóbizottság felállítását, melynek elnöke Benkovits Ágoston váradi püspök, majd következik a bizottság tagjainak felsorolása, rangjukkal és címeikkel együtt.

A család jövőjéről, Károlyi Sándor életéről és becsületéről kellett a küszöbönálló vizsgálatnak határoznia. Mit számított ehhez képest, hogy vajon Pénzásó Pista közel férkőzött-e már a „nagy történelemhez” (ahogy némelyek nevezték azt a ki tudja, mi-féle kincset), vagy még mindig messzire vájkál tőle?

Történetünk hőse csak egy kicsit volt bölcs, ám ez a kevés bölcsesség annál több józansággal párosult. Józannak lenni ebben a bolond világban, ahol szinte kivétel nélkül mindenki bolond, méghozzá mindenki másképp, nagyjából annyit jelent, mint ismerni és gyakorolni a bolondsággal való együttélés művészetét. Ha egy olyan emberről íránk történetet, aki szenvedélyes ítélőerejétől hajtva nekivág a nagyvilágnak, hogy megbirkózzék minden útjába kerülő bolondsággal, úgy ennek a történetnek (amelyet nem fogunk megírni) s főleg hőségnek is csak egy bolondság, méghozzá igen veszélyes bolondság lenne a hajtóereje.

Károlyi Sándor nem akart nekivágni a nagyvilágnak, ő még Pozsonyba vagy Bécsbe sem szívesen utazott. Nem szeretett a világra gondolni, különösebben kíváncsi sem volt rá; mint mondogatta, „messze van a világ”. Elég volt neki a háza tájéka; ami részint a birtokait, részint, méltóságából fakadóan, a vármegyét jelentette. Másfelől szűk látókörű vagy korlátolt embernek sem volt mondható, hiszen ahhoz, hogy a háza tá-

jékáról gondoskodni tudjon, ismernie kellett az országos politikát, sőt az országon túli hadakozásokat és egyezkedéseket is.

Józsanságából következően nemcsak a nagyvilág bolondjainak hagyta meg bolondságukat, de a háza szűkebb vagy tágabb tájékán tenyésző bolondságokat sem próbálta leküzdeni vagy kipusztítani. Tisztában volt vele, hogy főbenjáró bolondság, egyszerűsmind hiábavalóság lenne minden ilyen irányú kísérlet. Csakis úgy őrizheti meg józan esztét a bolondokkal való folytonos érintkezésben, ha mindegyikük bolondságából magába vesz egy szemernyit. Minél inkább magába veszi őket, annál biztosabban maradhat, józsanságával keresztüllátva rajtuk, önmaga. Noé bárkája is válogatás nélkül felvett a fedélzetére minden állatot; igaz ugyan, hogy a vízözön után az állatok elszaporodtak, a bárka pedig elkorhadt. Am az újabb vízözönre még várni kell. Károlyi Sándor nem sokat törődött a környékbeli babonákkal és hiedelmekkel, feltéve, hogy ezek ürügyén senki sem akarja őt megrövidíteni.

Így tehát, akárcsak megboldogult apja, ő is eltúrte Pénzásó Pista munkálkodását, ám a biztonság kedvéért azzal a kikötéssel élt, hogy minden érték, ami előkerül a föld alól, az ő tulajdona. Az öreg pénzkotró pedig letisztogatta és beszolgáltatta neki azt az ezüstpénzt, amelyet magával hozott a nehéz álomból, hogy ezzel is bizonyítsa, mennyire közel jár a kincshez.

Azt már nem üzentte meg, milyen úton-módon hozta magával a nehéz álomból a most már ismét fehér pénzt, mert nem tudhatta, meddig terjed az uraság türelme; nem szerette volna, ha ráfogják, hogy csak úgy tojja a pénzt. Szatmár szabad királyi város egy bizonyos Mézes Gábornét ilyen ügy miatt máglyahalálra ítélte, pedig ott nem is pénzről volt szó, hanem csupán arról, hogy a beszolgáltatásra kerülő heti ötven tojást, miután a katonák minden tyúkot levágtak, Mézesné saját maga tojja. Mindig akad egy-két szomszéd, aki feljelenti az embert vagy ezért, vagy valami másért; és ha az erélyes, bölcs hatóság feldug egy forró főtt tojást Mézesné végbelébe, Mézesné száz tojást is bevall egy szuszra, csak azt az egyet sürgősen kitojthassa. (Nem sokat nyert vele, mert elítélték, és az ítéletet végrehajtották.)

Károlyi Sándort kellemetlenül érintette a talált pénz. Nem valami nagyon régi pénz volt, ellenkezőleg: néhány napja, legfeljebb néhány hete készülhetett. Ugyanolyan hamisítványnak mutatkozott, amelyet ijesztésül vagy biztatásul kapott már Károlyi Sándor. Azt állította az érme körfelirata Lipót magyar királyról, hogy: Szegény Lipót. Régebben skatulyákat, szelencéket és börböncéket szolgáltatott be Pénzásó Pista; azokat is a tíz ujjával kapargálta ki a földből, s azok sem lehettek sokkal régebbiek Szegény Lipót ezüstforintjánál; vagy legalábbis a bennük foglalt, sokrét hajtogatott levél keltezése sohasem volt két-három napnál régebbi.

Olyan levelek voltak ezek, amelyek címzettjüket könnyen bajba sodorhatták volna; ezért, miután Károlyi Sándor megtudta, hogy nemcsak Szegény Lipót lakik a szatmári erődítményben (akit a szépséges török fogolykisasszonyról szóló románhistória cselekménye sodort oda), hanem az ősszel betelepített svábok közül is néhányan odamelekültek, attól fogva Pénzásó Pista nem talált a földben újabb skatulyát, sem pedig szelencét vagy börböncét. Az uraság nem óhajtott földből kapart levelet kapni többé, most már az Ásotthalom egyéb leletei kellett, hogy üzenjenek. Megvolt a maga jelentése annak, ha Pénzásó Pista köcsögöt szolgáltatott be, már attól függően, hogy mázas volt-e a köcsög, s hogy egészben találtatott-e vagy szilánkokban, ahogyan a pitykék, rézgombok, réz- és ezüstpénzek is jelentettek valamit. Legfőbb jelentése a kardnak lett volna,

ám ezen a tavaszon Pénzásó Pista semmiféle kardot nem vajt ki a földből: sem egyeneset, sem görbét, és nemhogy fényeset nem talált, de még rozsdásat sem. Erre az 1698-as esztendőre nem ígérkezett számottevő hadakozás.

Károlyi Sándor bosszúsan dörmögött, és jól elzárta Pénzásó Pista küldeményét. Van igazság abban a mondásban, amely szerint a pénz a szépasszonyokhoz hasonlít, mivel nem szívesen ül otthon, de örül, ha kézről kézre jár; van ebben igazság, de aki ezt mondta, nem a pénzhamisítók műremekeire gondolt. A hamis pénznek alattomban kell forognia, és rejtőznie kell, ahogyan Kiss Albert és a vele cimborálók is rászánták magukat a rejtőzködésre. Szétszóródnak hamis úti passzusokkal és egyéb okmányokkal a szomszéd vármegyékbe, mielőtt Auersperg ezredes hajtóvadászatot indít ellenük.

Csakhogy Pénzásó Pista üzenete nem maradt titokban. Az a hír, amit Magyarországon titokban tartanak, a futótűz gyorsaságával terjed, s amiről csak suttogni lehet, az mennydörög a fülekben. Ellenben amiről nyíltan folyik a beszéd, például hogy Pénzásó Pista már közel jár a kincshez, vagy hogy Auersperg ezredes Tokajból kapott két zászlóaljnyi erősítést, azzal nemigen szokás törődni. Közel jár, na és? Negyven éve üzengeti, hogy már nagyon közel jár a kincshez; csoda, hogy el nem unja, mármint az uraság. Mások meg furcsálkodva kérdezték: szegény bolond Pénzásó Pista, hát az még mindig él? Hogyhogy meg nem fagyott a télen? Azt meg már a karonülő kisdedek is tudják, hogy a táltosok fejedelme nemcsak a fogait vette el, hanem a húsából is kilopta a csontokat. Most már csak úgy fetreng ott a gödör alján, akár egy nagy tányér szőrös kocsonya.

Az Ásotthalom ugyanis jól bent volt a mocsárban, a környék lakói nemigen jártak arra. Út vagy ösvény nem vezetett arrafelé; gyalog nem is lehetett messzire jutni, legfeljebb csónakkal. Vízen járó emberek áradás idején a Kraszna felső vidékéről úsztatnak le fatörzseket, legtöbbször tölgyet, abból vajtak bodonyt, ahogy az ilyesféle csónakot nevezték.

Szent György-nap reggelén egy ilyen tölgyfából vajt hosszú, keskeny csónak indult az Ecsedi-láp egyik öbléből, és csúszott hangtalanul a dágványokon, uszványokon, hínárral benőtt laposokon és morotvákon egyre beljebb az Ásotthalom felé. Ugyanaz a vízi alkalmatosság volt (mert hosszú életűek az ilyen úszó-csúzó hajók), amely sok évvel ezelőtt, egy régi Szent György-nap éjszakáján Csombornét vitte az Ásotthalomra. Ezt azonban csak Nadálvszedő Pali tudta, aki fiával együtt a csónak orrában csáklázott (mivelhogy az övé volt a csónak), meg talán az a két fegyveres hajdú, aki gyanakodva fúrta bele tekintetét a jobbra-balra nyiladozó, sűrű náderdőkbe; a csónak előkelő utasai mostanig még csak nem is hallották Csomborné nevét. Azt kell hinnünk, hogy Pénzásó Pista előélete sem volt minden részletében ismeretes előttük, máskülönb Barkóczy Krisztina aligha szánta volna rá magát, hogy lábadozó kisfiát, Lackót kiviszi az Ásotthalomra, sem pedig Zsámbár Mátyás nem remélte volna, hogy Pénzásót és körülötte lebzselő cimboráit Isten igaz útjára visszatérítheti.

Úgy képzelte, hosszú szünet után ez lesz az első missiója, s ha ez sikerül (mint erről már megállapodott kassai előjáróival), bátran és büszkén elkezdheti a környék magyar lakosságának megtérítését is. Egyelőre nem akart sem többet, sem kevesebbet, mint Isten szabad ege alatt megmutatni az elvadult, babonás embereknek, mi az igazi kincs. Mert ha esetleg mégis találnak valami értéket, az csak Isten akarata lehet és az Ő csodája; ha viszont nem találnak, úgy itt az idő bizonyosságot tenni róla, hogy a kincs, amit keresnek, Isten egyszülött Fiának szívében van, annak mélyére kell tehát léálni.

Ők hárman voltak a csónak utasai: az asszony, a kisleány és az öreg jezsuita. Barkóczy Krisztina fejébe vette, hogy végigjárja mindazon birtokrészeket, amelyek papíron a család gazdagságát növelték, de még a papíron is vajmi kevés hasznuk volt feltüntetve, mert messze voltak, és nem lehetett művelni őket. Madártojás, fonni való gyékény s egyéb mocsári holmi bőven akadt közelebb is; különben is csak annyi kellett az ilyes-miből, amennyit elhasználtak a környék lakói. Barkóczy Krisztinának azonban messzire néző tervei voltak. Sok egyéb mellett arra gondolt, hogy valami módon el kellene oltani a Csicsor-laponyag föld alatti tüzét; mert ha ilyen jól ég a tőzeg, úgy azt a fában szegény alföldi pusztákon, ahol a háborúk végeztével rövidesen új falvak és városok települnek majd, az ott élők jó pénzért megvásárolnák. Ha volna rá ember (mert emberből, főleg munkára fogható emberből volt a legkevesebb), ők e területet elárasztanák, majd ismét kiszáritanák, s végül szép, nagy téglákban termelnék a tőzeget kifelé.

Ilyesféle tervek és a háztartás gondjai kötötték össze az asszonyt a férjével. Gyermeük, a kis Lackó is tervek célpontja és megannyi gond kiindulópontja volt: szerettek volna, ha megerősödik, és már csak ezért is elhatározták, hogy fokozatosan, de igen hamar beavatják a gazdálkodásba. Bámulatos, hogy a szerelemnél mennyivel szilárdabb köteléket alkotnak a tervek és a gondok. Együtt élő férfi és nő, ha nem szeretik is egymást, annál inkább szerethetik mindazt, amit közös erővel felépítettek és üzembelen tartanak, s ez hatékonyabb összetartó erő még a közös ellenség egymást uszító gyűlöleténél is. Károlyi Sándornak semmi kifogása nem volt az ellen, hogy felesége reggeltől napnyugtáig magával vigye a kisleányt a lápra, mert vagy megerősödik tőle, vagy ha még ennyi fáradságot sem bír, akkor inkább ne is maradjon életben, de azt megtiltotta, hogy a Csicsor-laponyagra menjenek. Nem mintha félni kellett volna az ott lappangó emberektől; ellenkezőleg, az jelentett veszélyt, hogy nem kellett félni tőlük. A család rosszakarói, köztük Holló Zsigmond szepesi kamarai tanácsos, nem győzték hangoztatni jelentéseikben, hogy a főispán és háznépe bántatlanul jár-kezel a mocsarakban és gazdátlan erdőkben lappangó kuruc haramiák között.

Akkor már inkább induljon Barkóczy Krisztina a gyermekkel, aki egy kicsit még most is vacog, az ellenkező irányba, az Ásotthalom felé, ahol Pénzásó Pista hóbertoskodik, s nézze meg, van-e ott hely méhkasoknak. Mert ahol pénzásás folyik, ott a tőzegásással még várni kell, viszont a mézet és a viaszt bármikor megveszik a felvidéki városokban. Bámulatos, hogy Károlyi Sándornak, miközben előkészítette bátyja (vagy nem bátyja) ellen a pert, ami nagyon sok figyelmet és erőt kívánt, még a mocsári virágokból szívott mézre is futotta gondoskodó kedvéből.

Említettük már, hogy a gondterhelt nagyasszony nem ismerte Pénzásó Pista regényes élettörténetét; ahogy másfelől a regényeket sem ismerte mindaddig, amíg nem találkozott Kártigám török fogolykisasszony igaz történetével. De még ettől a regénytől is, mint azt az előző fejezetek során több ízben láttuk, iparkodott megszabadulni. Barkóczy Krisztinából a szigorú eszményekre törő, ugyanakkor gyakorlatias nevelés hamar kiölte vagy legalábbis kiűzte a regényességre való hajlamot. Egyszer, miután arról értesült, és akkor egészen kicsi leány volt még, hogy a kisbabákat a gölya hozza, mégpedig nem akárhonnét, hanem a Szamos vizéből halássza ki őket: ezek után részletesen elmondta öreg dajkájának, a dajka pedig álmélkodva és boldogan továbbmesélte a cselédeknek, miképpen élt ő születése előtt a Szamosban. Elmesélte víz alatti palotáját és annak rózsafelhőkéből szótt mennyezetét, amelyen átkukucskálnak a csillagok, és bagolyfejű, fecskefarkú szolgálókról is mesélt, akik a bugyborékoló ajtókon ki-

be jártak. Hamarosan fülébe jutott ez a mese az édesanyának, Koháry Juditnak is, aki maga elé rendelte a kislányt, és elmagyarázta neki, hogy: amit mesélget, az merő hazugság, aki pedig hazudik, az becstelen. A hazug embert hamarabb utolérjük, mint a sánta kutyát; ha most őt, Krisztikét szaván fogná a család, és bedobtatná a Szamosba, úgy Krisztike vízbe fülne, és nem látna soha többé semmit. Neki, az édesanyának is ezért romlott el a szeme (akkor már előrehaladott szembaja volt, noha még nem vakult meg teljesen), mert leánykorában olyan hazugságokat olvasott, amiket költők szoktak a maguk mulattatására kitalálni. Ha vízbe akarsz fulladni vagy meg akarsz vaskulni, hát akkor csak hazudozzál, és hallgasd mások hazugságait; ám akkor nem vagy a mi leányunk. Elmehetsz a háztól: fel is út, le is út.

Krisztike pedig jó kisleány volt, és nem akarta, hogy elűzzék: inkább ő űzte ki a szívből a regényességre való hajlamot. Csakhogy amit a szívből kiűznek, az kerülő úton visszatér. Barkóczy Krisztina, amikor menyasszonyként, majd fiatalasszonyként észrevette, hogy hónapról hónapra gyengül a szeme, s hogy éjszakánként, mintha vízbe dobták volna, fulladozni kezd: kétségbeesetten törte fejét, miféle hazugságokat hallgatott végig akarata ellenére. Miféle meséket vagy költeményeket álmodott, anélkül, hogy tudomása volna róluk?

Most pedig, ahogy az uszványokon siklott a csónak, s Lacikát úgy rázta a hideg, hogy szinte csörömpöltek a fogacskái, s még eléggé világosan látszott Zsámbár Mátyás előtt az öreg Nadályszedő, aki a csónakorban kormányzott, valamint a hajdúk mögött a fiatal Nadályszedő, aki csáklázott hátul, de aztán körös-körül zöldesbarna homály váltakozott halványkék fényekkel: ekkor Barkóczy Krisztina ráébredt, hogy: bár fontos a tűzeg és fontos a lópvidéki méhészkedés, de őt is inkább a nagy történelem érdekli, amely az Ásotthalom legmélyén lappang, s amely még a mai napon, Szent György napján állítólag feltárulkozik.

Egy helyütt madarak rebtentek fel, és vijjogva köröztek a csónak fölött. Onnét föntől a gyenge tavasi fuvlatokban is folytonosan hullámozó nádrengeteg a zajgó tenger képét mutatja, végtelen felszínén apróbb-nagyobb sötétzöld szigetekkel. Más ritmusban hullámoz a halványzöld, új nádhajtások, amelyek még csak a térdéig érnek a sárgásbarna tavalyi nádaknak, s megint másképp, lassabban bólogatnak a folyondárral összebogozott sötét égerfák, amelyek az elmúlt napokban kezdtek lombosodni. Ha a visítózó bíbicek nyomában lassacskán leereszknének az egyik derengő, égerfás foltra, lent a homályban derengő, zöld kúpokat látnánk a fekete fatörzsek alatt. Minden fa egy-egy félőles kútból emelkedik ki: szoknyaabroncsként körbeágazó gyökérzetük, ugyanúgy, mint az erdőfolt egész talaja, finom pázsittal van benőve. A lepihenő test (bár van egy szabály, miszerint R betűs hónapban, és az április még ilyen hónapnak számít, nem szabad ledőlni a fűbe), akárha nedves szivacsra dőlné, úgy süpped bele az összesajtoldott, porhadt nővényi törmelékbe, amelyet kotúnak vagy csörmőnek neveztek a helybeliek, s amely néhány évezred múlva szintén átalakult volna tűzeggé, ha az Ecsedi-lápot időközben (s nem ám évezredekkel, hanem csupán két évszázaddal történetünk után) le nem csapolják.

A kis Lackó nekihevülve, kacagva dobta magát hanyatt a ruganyos pázsiton. Örömtől fuldokolva kiabálta, hogy érzi, amint a föld alól egy kinyújtott kéz mindannyiszor vissza-visszalöki. Mátyás atya azonban figyelmeztette, hogy az efféle varázslatos helyen sokszor kés vagy kardhegy áll ki a földből, és a gondatlanul elvetődő kisfiúnak átszúrja a szívét. Mire a fiúcska megszeppent, majd a földből kiálló hegyes vasat kezdte keresgélni, Barkóczy Krisztina pedig felsóhajtott, de nem szólt semmit.

Amíg a csónak utasai megpihennek és falatoznak ezen a kies, bár a kelleténél nyirkosabb helyen, vessünk egy pillantást a Károlyi Sándor köré fonódó bonyodalomra is, amely éppannyira szerteágazó, mint az égerfák gyökerei az Ecsedi-lápon; bár az igazság forrásvidékét, ellentétben a mocsárral, többnyire száraznak érezték a pereskedők.

II

Nem könnyű beleszólnunk ebbe a történetbe a Károlyi Sándor által nemrég indított pert, holott az első fejezetek papírra vetésekor úgy képzeltük, regényünk szinte kizárólag erről a perről fog szólni; ám azt kellett észrevennünk, hogy a per, a maga szabályaival és előkészületeivel, fejezetről fejezetre kisiklik a regény fordulatai közül. Hiába ismerjük a per mozzanatait, hiába olvastuk a felhalmozódott iratokat a keresetlevéltől az ítéletig, még az ellenséges felek egymásnak feszülő szándékait is hiába látjuk: mindezek úgy hullanak ki a kezünkéből, mint a tojánhéj szilánkjai, mihelyt hús-vér emberekről beszélünk, és arról, ami történik velük. Még Franz Kafka híres regénye is csak a perbe fogott ember kilátástalan vergődéséről szól, nem pedig magáról a perről – ha úgy tetszik, a folyamatról –, noha ez van a címébe foglalva. Nem mintha a peres ügy bonyolítása oly nagyon távol állna a regénybeli bonyodalomtól, mint azt sokan hiszik; ellenkezőleg, anyagában is, felépítésében is túlságosan hasonlít rá, s éppen ez okoz nehézségeket. A perben két elbeszélői szöveg feszül egymásnak, s mindkettőnek a másikhoz képest, annak ellenében van önmagáról mondanivalója, s a mondanivaló formába öntése lendíti előre a cselekményt a jogeros ítéletig.

Hasonlóképpen áll a dolog a szerelemmel, amely ugyanúgy ellenáll a regénybe szövődésnek, mint a per. Aki szerelmes, az a szeretett másikhoz mérten alakítja végkifejletre törő elbeszéléssé önmaga sorsát. A szerelemnek annyiban van tartalma, amennyiben el tudja beszélni önmagát, ez a tartalom pedig nem egyéb, mint a szerelmesek közti csökkenő vagy növekvő távolság; más tartalmakat nem tűr a szerelmi elbeszélés.

A szerelmesek kirekesztik vagy mellékszereplők futkározásává züllesztik a világot, a pereskedők számára perlő szenvedélyük igazolásává alakul az egész világ. Mindegy, hogy szeretett vágyképünk vagy veszni kívánt ellenségünk az elbeszélés viszonyítási pontja: a szerelmesek és a pereskedők tudata egyaránt be van szűkülve, s egyaránt nem hajlandók tudomást venni olyan történetről, amely nem az ő elbeszélésük függvénye. Daphnisz és Khloé, Romeo és Júlia mellett éppúgy nincsenek önmagukban megálló életek, ahogy a számár árnyékáért perlekedő abderiták mellett még a bölcs Démokritosz is csak vigyorgó torzkép.

Károlyi Sándor soha, egy pillanatig sem akarta elhinni, hogy a Szmirnából szabadult ember az ő vér szerinti, valódi testvérbátyja; ám egy darabig, mint láttuk, saját érdekében kénytelen volt úgy tenni, mintha elhitte volna, majd pedig, bár akarata ellenére, mégiscsak elhitte. Csakhogy az akaratban sok az erő, majdnem annyi, mint a szerencsétlenségben. Történetünk hőse, miután bizonyosságot szerzett róla, hogy kétségei többfelől is alátámaszthatók, s hogy a szabadult ember sokak szemében részint nevetéssé, részint inkább gyűlöletessé tette magát: ekkor elszánta magát, és megtette az ilyenkor szokásos lépéseket, hogy bátyjától vagy nem bátyjától megszabaduljon.

Mielőtt Olcsvára költöztette volna, magához hívatta Mostani Pistát (ahogy a szabadult embert nevezték egyre többen), és így szólt hozzá: lássa kegyelmed, Szatmárról

megjövet nemhogy biznyságot hozott volna gyónásáról, mint kívántam, sőt még templomban sem volt Boldogasszony napján, hanem egész héten részegeskedett odabent, aminthogy meg is betegedett! Ez már sok, bátyám uram, én ezt nem tűrhetem; az én bátyám nem volt ilyen ember, és már mindenfelé rossz híreket költik, hogy kegyelmed nem igazi Károlyi István, hanem csak egy Nagy Geci, mely mind kegyelmednek, mind nekem gyalázatunkra szolgál! Azért hát, mintsem hogy ezen közös mocsokban fertőztessük magunkat, mivel kegyelmedet nyilvánvaló Nagy Gecinek mondják, azkinek apja, anyja, hozzá hasonló fivérei most is Ugocsa vármegyében, Nyalábvárot laknak: azért kérem és kényszerítem kegyelmedet, ha igazi Károlyi István, vallja meg, s akkor minden vagyonomból a felét kínálom kegyelmednek; ha pedig nem igazi Károlyi István, úgy azt is vallja meg; most még ideje vagyon, most még énfelelem elmehet, amerre lát, békével és bántatlanul!

Felelte nagyot sóhajtvá a szabadult ember: nékem kegyelmednek sem jószága, sem főispánysága nem kell, rabságom s betegségeim által minden tudományomtól megfosztatván, nem is volnék azoknak gondviselésére alkalmas, azért mindezek maradjanak kegyelmedéi. Semmit nem kívánok, sőt arról egy asztalnyi levelet is adni készen állok, csak azt az egy szem Károlyi István nevet hagyja kegyelmed rajtam. Hadd éljem le azt a kevés időmet, mi még hátravagyon, becsületes Károlyi István név alatt.

Mire Károlyi Sándor: nem addig van az, bátyám uram, így nem alkuszunk! Ha igazi Károlyi István, úgy én kegyelmedet megbecsülöm, s megfelezzük a vagyont, ám ha nem igazi Károlyi István, én azzá nem tehetem, s kegyelmed ezt nem is kívánhatja. De minthogy kegyelmedet Bécsből hoztam ide, s kegyelmednek teljhatalmú gyámja vagyok: azért a kegyelmed nevében tanúvallatásért folyamodom, saját nevemben vizsgálóbizottság felállítását kérem. Ha kegyelmed igazi Károlyi Istvánnak bizonyul, válják ezen gyanakvás mindkettőnknek becsületünkre, ha ellenben kegyelmed nem az, úgy viselje gyászos következményeit.

A szabadult ember ekkor kirántotta kardját, és egy nagyot suhintott vele a főispán felé: készebb vagyok beledőlni pallosomba, így kiáltott, mintsem becsületes nevenemtől megválnom! Hej, ha most még egyet suhintana, s kettéhasítaná Szatmár vármegye főispánját válltól köldökig! A bűnök legsúlyosabbikát követné el, testvérgyilkosságba esne, elretentő ítéletet mondanának rá, s borzalmas halála után várná a véget nem érő kárhozat; ám a nevét soha többé senki el nem vehetné tőle. Ő azonban csak annyit mondott: miért is nem hagyott balsorsom Szmirnában! Akkor már meghaltam volna réges-régen! Azzal visszadugta hüvelyébe kardját, legyintett, s nagy szomorúan leballagott a szekerekhez, amelyek holmijával együtt Olcsvára kellett, hogy fuvarozzák. Három szekér volt kirendelve az ingóságok szállítására, pedig egy is bőven elég lett volna, mert a szabadult ember nem vitt egyebet magával, mint azt az egy szál ruhát, ami rajta volt, meg azt a kardot, amelybe állítólag hajlandó lett volna beledőlni, meg annak a levélnek az üres tokját, amely visszahelyezi jogaiba azt a Károlyi Istvánt, akinek a nevét úgy akarják lerángatni róla, mint egy rossz ködmönt. Ott himbálódzott az üres tok, rajta az uralkodó képմása a tavaszi verőfényben, de bizony állcsúcsával fölfelé, feje búbjával lefelé nézegette a rázkódó világot: nem volt, aki felfigyeljen rá és helyreigazítsa.

Amint kigördült a szekér, látszott, hogy szorgalmas kezek valósággal újjávarázsolják a szegletház melletti kocsmát, ahol a vizsgálóbiztosok szolgálai laknak majd; más, kicsit kevésbé szorgalmas kezek pedig a Lebuki csárdát hozzák tőrhető karba és rendbe, mert

ott alighanem a megidézendő tanúk fognak tanyázni. Az sem lesz baj, tekintetes uram, ha két- vagy háromtucatnyi tanú jön (hát persze hogy a kocsmárosnak nem baj!), de még akár ötven-hatvan tanúnak is tudunk helyet szorítani. Az igazat megvallva, már hetek óta folytak a tanúvallatás előkészületei, sőt a vármegyeközi vizsgálóbizottság is összegyülekezett Nagyváradon, a püspöki rezidenciában. Onnét indultak szép lassan, bivalyok vontatta hosszú társzekérrel az élen, a szomszédos vármegyébe.

Történetünk idején az igazságszolgáltatás nem volt különválasztva a közigazgatástól, s ez végeláthatatlan bonyodalmak forrása volt. Mai szemmel nézve nem mindig világos, melyik ügyben milyen intézmény volt hivatott bírászkodni. Ítélezett a helyi szolgabíró, aki három esküdttel együtt alkotott egy törvénykezési személyt, ítélezett az alispán (sőt előfordult, hogy némely vármegyében egyszerre két alispán is volt, s azok egymásnak homlokegyenest ellentmondó ítéleteket hoztak), azonkívül a földesúr vagy az általa megbízott uradalmi tisztviselő is ítélezett a birtokhoz tartozó jobbágyok fölött; ezt hívták úriszéknek.

Az úriszék fontos bevételi forrás volt, s legalább ilyen fontos forrása volt az emberismeretnek is. Panaszosok és bepanaszoltak, ha semmi egyetértés nem volt is köztük, azt az egyet mindannyian hitték, hogy: itt válik el az epétől a máj, és itt bújik elő a szög a zsákból. Kántor Pál az ispán anyjának szidásáért fizetett 6 forintot. Czombor István mézlopásért 9 Ft 12 dénárt. Virrasztó Mihály húga kurválkodásért 8 Ft. Koponyás Demeter fia morgolódásért 3 Ft. Poócz János tilalmas erdőhasználatért 8 Ft. Medve Ferenc nem akarójával történt malacölésért 1 Ft. Ugróczi Gergely más ember malacolpásáért, hogy ő is látta, 2 Ft 18 dénár. Bodnár György kártyázásért 1 Ft. Ocsnárt Gergely szűrlopásért 3 Ft, feleség elkergetése miatt 4 Ft. Ruhás Bálint szolgálója pofozkodásért, karmolászásért 30 dénár. Kopacz Andrásné varázslásért 2 Ft. Sipos Gergely üstlopásért 1 Ft. Varga Mihály fia ellopott üst visszalopásáért 1 Ft 20 dénár. Barna Tamásné az ura ingébe varrt egy kavicsot, hogy szeresse, 2 Ft. Genyek György, hogy az ánya térde kalácsát emlegette, 1 Ft. Czakó Gábor kalodából kiszökésért 2 Ft 50 dénár. Stripay Bujtkó, hogy engedélyünk nélkül alkudozott, 50 dénár, hogy egy fiatal fának ágát levágta, 50 dénár, hogy Vajdáné csecseit részegen fogdosta, 50 dénár. Ennek summájából nagyságod parancsolatjára adtunk Fégerli uramnak beregszászi borok vételére, kitől nyugtánk is vagyon, 50 forintot.

A fentiekhez hasonló kihágásoknál is jobban erősítette az igazságot (valamint a különböző néposztályok egymásra utaltságát) az eltagadott adóköteles termény vagy árucikk, amiből, más-más okok miatt, mindenkinek csak haszna lehetett. A földesúr csak jól járhatott, mert az eltagadott vagy elrejtett javakat felkutatta és elkobozta. A földesúri tisztviselők még jobban jártak, mert ők vezették a nyomozást, és részt kaptak az elkobzott javakból. De legeslegjobban jártak a jobbágyok, mivel ha mindent megfizetnek és beszolgáltattak, ami ki volt róva rájuk, akkor nem maradt volna semmijük; így viszont egy adag sunyi ügyeskedéssel, egymás lekötelezésével és beárusításával mégiscsak át tudtak menteni maguknak annyit, amennyiből megéltek, néha nem is rosszul.

Ám az igazság forrásai nemcsak ezeken a csatornákon folydogáltak. Ítélezett a vármegyei közgyűlés mint egyfajta állandó nemesi testület, joghoz értő férfiak bölcs gyűlekezete. Városi polgárok ügyében ítélezett a képviselő-testület, némelykor a céhek választmányja, más helyeken királyi tisztviselőkből, továbbá polgári és nemesi előljárókból összeállított közös küldöttség. Ítélezett az országgyűlés; minél ritkábban hívták össze, annál súlyosabb ügyekben. Ítéleztek saját hatáskörükben az ítélmesterek és az országbíró, ítélezett a nádor, ítéleztek az országos levéltárak és hiteles helyek.

Ideiglenesen megszállt országrészekben ítélkeztek a katonai parancsnokok, nemritkán polgári peres ügyekben is. Ítéleztek a bírói táblák, amelyek történetünk idején éppen alakulni kezdtek, de már meghozták első ítéleteiket. Végül pedig, de főképpen ítélkeztek a császári és királyi kormányzó szervek, az udvari és a titkos tanácstól kezdve a kancelláriáig. Talán ez volt a legboldogabb időszak Magyarország történetében; legalábbis azok szerint, akik meg vannak győződve róla, hogy az alattvalók annál boldogabbak, minél több irányból közelíthet feléjük az igazság.

Másrészről azonban regényünk hőse is több irányból akarta megközelíteni az igazság forrásvidékét. Ezért mindenekelőtt írt egy bizalmas levelet Kollonich bíborosnak, régi jóakarójának. Hogy ő szerencsésen hazahozta bátyját Bécsből Nagykárolyba; de az ő bátyja csak Bécsben volt igazi bátyjának hihető, itt, Nagykárolyban egyre kevésbé. Nem ismerte fel a családi címet. Semmit nem tud az ősről és azok viselt dolgairól, még apánk és anyánk nevét sem tudta, sőt imádkozni sem tud. Mi azonban ezeknél is nagyobb dolog: emlékezzék a Te kimagaslóságod, mily furfanggal szabadult őkelme a szmirnai rabságból, ha ugyan Szmirnában raboskodott, és ha raboskodott egyáltalán.

Azt hallottuk mi ketten, a Te kimagaslóságod és az én csekélységem, hogy az én bátyám nem az igazi nevét íratta be a lajstromba, nem Károlyi István báróként szerepelt ott, hanem kényszerűségből Nagy Gecinek hazudta magát, mert máskülönben soha el nem bocsátotta volna őt a szmirnai pasa. Viszont az igazság az, hogy az én igazi bátyám, egy valódi báró Károlyi de genere Kaplony soha nem hazudik, még akkor sem, ha torkáig ér a kényszer. Ha pedig nem hazudott, úgy minden bizonyjal igazat mondott, és amikor azt állította, hogy ő Nagy Geci, akkor tényleg Nagy Geci volt. Ellenben fordítva, Nagy Geciként nemhogy nem mondott igazat, hanem kétszeresen is hazudott, mert azt hazudta, hogy ő az én bátyám, Károlyi István, aki engedve a kényszerűségnek, azt hazudja, hogy ő Nagy Geci.

Mármost idehaza Nagykárolyban jönnek hozzám különböző rendű-rangú emberek, kik sorra megismerik az én bátyámat a Nyalábvárott lakó részeges kurvafia Nagy Gecinek lenni. Én ezt a szégyent nem tűrhetem, sem azt nem hagyhatom, hogy feleségemet és fiamat egy betolakodó megrövidítse, s hogy a család régi méltó nevét egy jöttment himpellér magára gombolja; ezért hát vizsgálatot kérelmeznék, és tanúvallatásért folyamodnék, ha ez nem találkozik a Te kimagaslóságod legfényesebb és leghatalmasabb ellenkezésével.

Mire a régi jóakaró csak annyit válaszolt, hogy: van az ő, Kollonich bíboros tulajdonában a pozsonyi klarisszák zárdája mellett egy rossz kis ház, mely nem szép és nem kényelmes, nem is ér három- vagy négyszáz rénes forintnál többet; ha azonban a vitélző nagyságos főispán úr meg akarná vásárolni, úgy öt- vagy hatszáz rénes forintot sem kellene sajnálnia érte. Károlyi Sándor pedig nagyot sóhajtott (mert még régebbről tartozott a bíborosnak egy nagyobb összeggel és annak felgyúlt kamataival), majd levélben felhatalmazta pozsonyi ügynökét, hogy bonyolítsa le a házvételt, amilyen gyorsan csak tudja.

Egy héttel később a pozsonyi városi tanács bizonyos nagy befolyású emberek ösztönzésére, határozatlanul tiltotta meg az ingatlanok adásvételét a Klarisszák utcájában és annak mellékutcaiban; ám a derék ügynök éppen az előző napon íratta át a fent említett hitvány kis házat Károlyi Sándor tulajdonába.

Történetünk idején Magyarország polgári és gazdasági ügyeinek igazgatása részint a magyar kancellária, részint a két kamara, úgymint az alsó-magyarországi, más néven pozsonyi és a felső-magyarországi, más néven kassai vagy szepesi kamara között

oszlott meg. A szepesi kamara megalakulása óta fontosabb és önállóbb volt a pozsonyinál, nemcsak azért, mert nagyobb jövedelmek, főleg a só- és az ércbányák, valamint az udvar tokaji szőlői tartoztak a hatáskörébe, hanem azért is, mivel a törökök előrenyomulása, a hódoltsági területek beékelődése miatt Felső-Magyarország Bécs felől szinte megközelíthetetlené vált. Ám a történetünk előtti évtizedben egy csapásra megváltozott a világ: a szétvagdalt országrészek minden sanyarúság és hatalmaskodás ellenére is kezdtek egymáshoz nőni. Így hát meg kellett változnia a világ berendezkedésének is. Egymás után merültek fel a két kamara összeolvasztására, sőt megszüntetésére irányuló tervek.

Voltak azonban olyan férfiak is, főleg a szepesi kamara tisztviselői, akik a világ berendezkedését más irányban óhajtották átalakítva látni. Véleményük szerint a szepesi kamara csak most vált igazából nélkülözhetetlené, lévén ez az egyetlen törvényes hatóság, amely a vármegyék túlzott önállóságát vissza tudná szorítani, anélkül, hogy ez lázadást vagy polgárháborút vonna maga után.

A szepesi jogügyigazgató, Holló Zsigmond éppenséggel azt fejtette ki egy részletes emlékiratban, hogy a kamarát olyasféle kormányzósággá vagy alkirálysággá volna szükséges fejleszteni, mint amilyen Erdélyt is irányítja, s akkor Kelet-Magyarország egy emberöltő alatt olyan virágzó tartomány lesz, mint Németalföld. Holló Zsigmond évtizedes gyűjtőszennvedéllyel szedegette össze a vármegyei rendszer hibáit és bűneit. Már fiatal tisztviselőként is azt az álláspontot hangoztatta, hogy a nemesi önkormányzat nem egyéb, mint a mohácsi vész utáni zűrzavar utólagos törvényesítése. (Az egyik megyegyűlésen, talán Szobráncon vagy Rudabányán, ahol adóárendátor-helyettesként jelent meg, volt bátor az egybegyűltek előtt ezt a nézetét hangosan is elmondani. Mire azok megfogták, betették egy ládába, majd merő tréfából elve elhantolták. Igaz ugyan, hogy néhány perc múlva kiásták, tehát az ijedségen és némi fuldoklásan kívül, amely aztán egész életén át végig elkísérte, nem esett baja, de azért ez így is komoly figyelmeztetés volt, leszűrhetett belőle némi tanulságot.) Mindenesetre Holló szigorúan bíráló figyelmét nemcsak a vármegye intézménye foglalkoztatta, de tudván, hogy fejtől büzlük a hal, a főispánok személyére s a személyek vétkeire sem volt kevésbé kíváncsi.

Hangyaszorgalommal gyűjtött minden szabálytalanságot és visszaélést, és mint fuldokló a szalmaszálba, úgy kapaszkodott a különböző személyi perekbe, rágalmaszásokba és becsületsértésekbe. Meg volt róla győződve, hogy a felső-magyarországi vármegyék vezetői szinte kivétel nélkül hűtlenséggel vádolhatók, s bukásuk után a hivatali gépezet fogai közé szorított vármegyék úgy roppannak majd össze, mint megannyi lyukas mogyoró.

Károlyi Sándornak személy szerint is rosszakarója volt; hogy miért, azt majd elmondjuk más alkalommal. Tény, hogy a nagyvadak közül ő volt a legkisebb (könnyebb célpontnak ígérkezett, mint Rákóczi vagy Bercsényi, pedig róluk is volt Hollónak jelentenivalója bőven), mivel pedig a sólerakodóhelyek és az ércbányák Szatmár vármegye területén voltak, Hollónak ő volt leginkább az útjában. Alig várta, hogy elkezdődjék a személyiségbitorlási per, amelyet jogügyigazgatóként ő lesz hivatva irányítani. Apró, de fontos mozzanat lesz ez a kamara helyzetének megerősítésében, ő pedig, Holló, ezúttal oly közelről nyerhet betekintést a Károlyi család viszonyaiba, mint még soha.

Annál nagyobb volt megdöbbenése, amikor egy kancellári leirat arról tájékoztatta, hogy a készülődő perben, lévén Károlyi Sándor Pozsonyban bejegyzett háztulajdonos, továbbá egyik nővére a klarisszák pozsonyi zárdájának lakója, nem a szepesi kamara,

hanem a pozsonyi kamara lesz illetékes összeállítani a vármegyeközi vizsgálóbizottságot, azonkívül a tanúvallatás megszervezéséről Sinkovits Lóránt gondoskodik. Holló Zsigmond e hírre olyan fuldoklási rohamot kapott, mintha még mindig Rudabányán vagy Szobráncon heverne a föld alatt egy leszögezett ládában, vagy mintha önmagával, egy fénylő tollazatú, öreg hollóval találkozott volna ebéd utáni szendergése közben. (Hollóval álmodni olyan cselszövő hajlamú, erőszakos öregembert jelentett, amilyen Sinkovits Lóránt is volt, aki egyébként az Újjászervezési Vegyesbizottságban dolgozott számvizsgálóként; neki is Pozsonyban volt háza, de ki sem tette a lábát Bécsből.)

Nem volt más hátra: egy tisztelettudó hangú beadványban erélyesen tiltakozni kellett a szepesi kamara ily nagyfokú mellőzése ellen. Magyarországnak ezt a zugát mégiscsak a szepesi kamara ismeri a legjobban; Pozsonyból (amely bizonyára fényesebb metropolis, mint Kassa) nemigen látszanak az itteni szemétdombok, s a pozsonyi vagy bécsi kollégák (akik, örömet elhisszük, bizonyára csiszoltabb modorú világfiak nálunk) nem tudhatják, mi jót vagy rosszat kapingálnak az itteni kisebb-nagyobb kakasok. Bizony könnyű az udvar tűzhelyénél kavargatni a császár fazekát; azonban itt próbálnának az urak sáfrányos levest főzni, ahol minden kurtanemes császárnak hiszi magát!

Továbbá lehet, hogy a felperesnek újabban háztulajdona van Pozsonyban, de az alpereshez, báró Károlyi Istvánhoz (akinek becsületes mivolta ellen egyelőre semmi bizonyíték) Pozsonynak semmi köze; lehet, hogy a felperesnek egy nőrokona a pozsonyi zárdában él, viszont az alperes a jezsuita kollégiumban nevelkedett, Kassán. És habár a jezsuita rendnek mind a mai napig nincs önálló magyar provinciája, sőt az osztrák rendtartománynak alárendelt magyar viceprovincia megszervezését is akadályozzák egyes politikai körök, de azért a kassai jezsuitáknak is lesz egy-két szavuk a személyiségbitorlási perben; s nem lenne jó, ha némely katolikus magyar mágnások, Rákóczi-val az élen, a jezsuitákat is magukhoz édesgetnék.

Nem jártunk utána, ki olvasta ezt a beadványt, és aki olvasta, mit szólt hozzá; tény azonban, hogy Sinkovits Lórántot váratlanul szélütés érte, s rá két nappal az utolsó kenet-jótéteményében részesült, úgyhogy a tanúvallatás megszervezése végül mégiscsak a szepesi kamarára lett bízva, ellenben a vizsgálóbizottság összeállítását változatlanul a pozsonyi kamara tartotta kézben.

Ezt a kis kitérőt azért láttuk szükségesnek végigjárni az olvasóval, hogy a most következő jelenet mindenestül érthető legyen. Amikor Nadályszedő Pali megállította az úszó-csúszó hajót annál a partoldalnál, amely az Ásotthalommá szélesedő földnyelven folytatódott, Barkóczy Krisztina egy kis izgő-mozgó fekete foltra lett figyelmes; de akárhogyan meresztette is homályosan látó szemét, a foltocska messzebb fickándozott annál, semhogy megállapíthatta volna, milyen állat. Varjú vagy holló nem lehetett, mert nem rebent fel, hanem behengergődött a parti részsűn éppen kizöldült fodormentába; Barkóczy Krisztina beszívta az illatot, és könnybe lábadt a szemé. Kutya vagy macska megint csak nem lehet, mert annak errefelé semmi keresnivalója.

Pedig hát kutya volt, kis fekete kutya. Nagy ívű, gyanakvó köröket írt le történetünk szereplői körül, s füрге mozgásával ellentétben olyan mély hangon vakkantott egyet-kettőt, mint egy rosszkedvű öreg bácsi egy véget nem érő, hideg téli estén. Pedig tavasz volt, az év legszebb időszak. Nadályszedő Pali keresztet vetett: ez bizony a Pista bácsi lelke, az tud ilyen veszett módon futkározni. Merthogy a Pista bácsi most már legtöbbször csak alszik a gödör fenekén; olyankor aztán a lelke szép lassan kicsúszik a száján, és valamilyen állat formájában körbekóborol. Vagy vízisikló, vagy patkány, de volt már vakond és teknősbéka is. Amíg a fogai megvoltak, addig össze tudta harapni

a száját, és visszanyelte a lelkét, most már azonban egy foga sincs. Így hát nem csoda, hogy a lelke napról napra messzebbre kóborol, s ennek az lesz a vége, hogy aztán egyszer csak nem talál vissza a Pista bácsi nagyra tátott, fogatlan szájába többé.

Zsámbár Mátyás bosszús arccal hallgatta a kocsmáros hiedelmeit, és türtőztetnie kellett magát, hogy a szavába ne vágjon. Mindvégig az járt az eszében, hogy Faustus doktor is ilyen takarosra nyírott fekete kutya képében kísértette meg az ördög. De mindjárt az is eszébe jutott, hogy Faustus doktor alighanem lutheránus volt. Meg az a tökfílkó is, aki a róla szóló könyvet írta.

Pedig jól tette volna, ha félbeszakítja Nadályszedő Palit, mert Nadályszedő Palinak nem volt igaza. Nem lélek volt az a kutya, hanem csak egyszerűen kutya volt. Most már látszott a gazdája is: hosszabb utazáshoz öltözött hórihorgas férfi. Lehetett vagy negyvenöt éves. Zsámbár Mátyás először nem is nézett rá, mivel kihúzott metszőfogai helyét érintgette a nyelvével; mintha azt mérte volna fel, vajon az ő száján keresztül, amíg alszik, milyen állat képében csúszhatna ki a lélek. De aztán ráemelte pillantását; és akkor úgy megdobbant a szíve, mint egy szerelmes ifjúnak, ha elébe toppan rég nem látott kedvese. Holott mondanunk sem kell talán, hogy az ő makacs és kemény szívében korántsem a szerelemtől forrt fel a vér. Régi ellenfelét, majd ellenségét ismerte fel, akivel sok-sok éven át annyit vitázott szóban és írásban, hogy végül nem maradt más hátra: köztörvényes bűnözőként kellett a másikat megbélyegeznie. Megvagy, te gonosztevő, te felbujtó, selypítette foghíjain keresztül: fogják meg a kuruc haramiát! Kálvinista kutyának eb a gazdája!

Majd mindjárt bocsánatot is kellett kérnie a kínos félreértés miatt, mert az ismeretlen férfi mégsem volt Matkó István prédikátor, akinek hitte, csak szembeötlően hasonlított rá; de még ez a hasonlóság is nagyobbreszt elenyészett, amikor az idegen visszaüllesztette izzadó homlokára bíborpaszománnal és aranyrecékkel szegett hódprém süvegét. Ő volt Benkovits Ágoston, a vármegyeközi vizsgálóbizottság elnöke. Ami azt illeti, ő sem kedvelte a jezsuitákat (egyrészt, mivel püspök lévén, féltette a betolakodóktól az egyházmegyét, másrészt, mivel cisztercita szerzetes volt, és a két rend viszonya Magyarországon kevésbé szerencsés alakult), ám soha senkivel nem érezte rokon- vagy ellenszenvét; egy kézlegyintéssel megbocsátott. S mint holdat a csillagok, úgy vették körül a vizsgálóbizottság tagjai, báró Klobusitzky Ferenc, Krucsay Márton, Varkotsán Péter és más hatalmasságok.

Amikor meglátták a fiatalos arcú, de méltóságteljes tartású hölgyet a hozzáillő kísérettel, egy pillanatig nem tudták eldönteni, vajon vendégnek tekintsék-e magukat, vagy máris azt a kötelező pártatlanságot kell tanúsítaniuk, amelyet a felperes hitvesének jelenléte kíván. Barkóczy Krisztina kedvesége azonban lefegyverezte őket: ők már úgymis megtudakolták, amit firtatni vergődtek ide az Ecsedi-láp kellős közepére, tehát ők most már bizvást felölthetik a jó kedélyű gavallér nem hivatalos ábrázatát. Mire a nyírott fejű kis fekete kutya abbahagyta a mély hangú vakkantásokat, és farkcsóválva két lábra állt a kis Lackó előtt. Nyikkanás nélkül tűrte rángatását, az eldobott pálcákat pedig boldogan visszahozta. De aztán Zsámbár Mátyás kiokosította a kicsiny nagyságot (amely megszólítás Lackónak járt): hogy ez a kutya nem játékszer, hanem a vizsgálat fontos eszköze; ő fogja kiszimatolni, hogy kicsiny nagyságodnak nincs is igazi nagybátyja, hanem az csak egy csaló gazember.

Barkóczy Krisztina fellépdelt a sánconvalon, amely pofazacskóban lett falatonként összehordva negyven év alatt, és lebámult a gödörbe. Ott lent valami piszkosbarna, lassan forgolódnó tömkeleget látott. Egyszerre csak mintha szemek villantak volna;

agyagtól csimbókos szakáll, mint valami nyakba kötött szalonnás asztalkendő; begörbült ujjak, félig eszméletlenül kaparászók.

Talán köszönnél a nagyságos asszonynak, vagy mi lesz már! Ne csinálj úgy, mintha nem tudnál beszélni, mert fogjuk magunkat, és megtanítunk!

Ebben a pillanatban az egyik hajdú megjelent a gödör peremén egy kicsorbult ásóval (azt is csak a jó Isten tudja, honnét kerítette), levitte a gödörbe, és a kezébe nyomta Pénzásó Pistának: eleget kapartál negyven évig, hallod-e!

Ekkor látszott, hogy Pénzásó Pistából még nem szívott ki minden erőt a föld. Vagy inkább csak látszott volna, mivel Barkóczy Krisztina csupán annyit látott, hogy a tömlő, aminek látta Pénzásó Pistát (sebtében összevarrt, szennyes bőrtömlőnek látta), valamivel szaporábban hányja-veti magát, mint az imént. Benkovits és a többi hatalmasság pedig Barkóczy Krisztinát bámulta; főleg hamar megöszült hajfürtjeiben gyönyörködtek, amelyek szemrehányóan buggyantak elő a főköttől alól, mintha meg akarnák hazudtolni a rózsás arcbőrt. A hangokat ellenben jól hallották mindannyian: a zihálást, a krákogást, a megmozgatott föld apró csuszamlásait. Ha most itt volna egy láda, s ha még hozzá Holló Zsigmond uram is idetolná vastag orcáját, mily remekül megismételhetnők azt a réges-régi tréfát vele! Most azonban egy jól kivehető, hangos koppanás hallatszott a mélyből, majd még egy: az ásó hegye beleütközött valami kemény tárgyba.

Ha a tréfás kedvű bizottság ládát hiányolt, úgy néhány perc múlva ott billegett a gödör szélén egy láda. Azaz, hogy pontosabbak legyünk, nem láda volt, hanem csak ládika. S hogy egészen pontosak legyünk: itt a „csak” szócska használata nem is helyénvaló. Csak semmi „csak”! Pénzásó Pista negyvenesztendei kínos vergődés után végre megtalálta a nagy történelmet, a magyarok földbe rejtett kincsét! Nemhiába koptatta tövig az ujjait, nemhiába túrt annyi fáradalmat, bánatalmat és nélkülözést!

Vállukra vették Pénzásó Pistát, fel-feldobták a magasba. Nem törődtek vele, hogy ők nagyurak, amaz pedig csak egy tetves földragó: ölelték, csókolták, mintha le akarták volna nyalni a jó szerencsét elszarusodott, megkövesedett, redves bőréről. Volt, akinek az jutott eszébe, hogy Mózzsal is negyven évig bujdosott Izrael népe a sivatagban, mígnem végül megpillantották az Ígéret Földjét. Mi szegény magyarok: annyi kishitűség, annyi kudarc és megaláztatás, annyi sok csalódás után végre most az egyszer ünnepelhetünk!

S mintha összebeszéltek volna, egy emberként vetették rá magukat a ládikára. Majd elszégyelltek magukat, visszakoztak, és kétfelé húzódba, utat engedtek Barkóczy Krisztinának.

A nagyszonyon kézen fogta fiacskáját, aki a Károlyi család egyetlen jelen levő férfi tagja volt, és ünnepélyes léptekkel indult a ládika felé, hogy megszemlélje, majd birtokba vegye a nagy történelmet. Sokszor említettük már, hogy erősen rövidlátó volt, most azonban az ünnepélyes pillanat fénye és az erős tavaszi verőfény is elkápráztatata, s így a ládikának sem formájára, sem díszítményeire nem figyelt fel. A következő pillanatban, amikor felnyitotta a ládika fedelét, egy pillanatig sóbálványá dermedve bámulta az eléje táruló tartalmat, majd hang nélkül, ájultan rogyott össze.

A ládikában ugyanis, mint azt az odasiető vizsgálóbizottság nem hivatalosan, de kérészkívül megállapította, a nagy történelem helyett egy valamivel kisebb történelem rejtőzködött: a Buda visszavívásakor keresztények fogságába esett Kártigám nevű török kisasszony igaz története.

Ejnye hát, kiáltotta Benkovits Ágoston püspök: Szmirnában lakó Ibrahim pasa legyen a nevem, ha ezt az úgynevezett római fabulát vagy románhistóriát valaha is be

tudja fejezni az ismeretlen szerző, aki azzal az álnévvel takarózik, hogy Menander! S kezdte volna magyarázni a műveltség alsóbb lépcsőfokain tengődő többieknek, akik Barkóczy Krisztinát élesztették az illendőség határai közt, hogy mik azok a római fabulák vagy románhistoriák vagy egyszerűen csak regények. Ám ebben az éppannyira kellemes, mint amennyire hasznos foglalatosságban valaki megzavarta, méghozzá: Gajzágó Dárius vagyok, hites assessor és a szamosújvári örmény közösség nyugalma-zott nemesi hadnagya, uraságtok legalázatosabb szolgálatára!

Habozás nélkül át is nyújtotta megbízólevelét, persze csak betekintésre. Ebből aztán kiderült (ha valaki nem tudta volna), hogy Gajzágó úr az alperes meghatalmazott jogi képviselője, más néven defensor és procurator, vagyis védő és pártfogó, vagyis megint más néven egyszerűen csak ügyvéd. Udvariasan meghajolt Barkóczy Krisztina előtt, aki azonban úgy tett, mintha rövidlátó szemével nem is észlelné a betolakodót.

Ezért hát Benkovits eléggé barátságtalanul érdeklődött: mit keres itt a mocsár közepén kellenél buzgóbb ügyvéd uram? (Nem tisztelte őt sem defensornak, sem procuratornak; de hogy a kettő közt mi a különbség, azt amúgy is hosszú volna elmagyaráznunk.) Az ügy, mit kend képvisel, már nem holmi perlekedés, hanem bűnhesztési tárgy, mint az a keresetlevélből és a vádemelési javaslatból is kiviláglik! Azért hát kendnek megbízójával együtt a vizsgálat, majd a tanúvallatás első napján kell színünk előtt megjelennie, addig nem!

Gajzágó Dárius kétrét hajolt, meglengette süvegét, és behízelt hangon közölte, hogy: szeretné a tisztelt vizsgálóbizottság tudomására hozni, hogy: praelimináris defensiót, magyarul előzetes védekezést óhajt kifejtteni, vagyis hogy: az ő ügyfele, báró Károlyi István jól elfogadott és nyomatékos perhalasztó akadály következtében képtelen lesz maga személyében megjelenni a vizsgálaton, mivelhogy: jelenleg a Bihar vármegye területén levő Diószegen tartózkodik, ahol a vizsgálat első napján óhajt egybekelni és lakodalmat ülni özvegy Koncz Boldizsárné Jósika Judittal.

Benkovits, aki a vizsgálóbizottság elnökeként sértve érezte méltóságát (a többieknek pedig ismét Barkóczy Krisztinát kellett élesztgetniük, aki visszahanyatlott az ájulásba), haragtól elvörösödve kérdezte: – Konczné önagysága még csak hat hónapja sincs, hogy özvegyiségre jutott; ugyan ki engedte meg neki, hogy a gyászév letelte előtt másodszer is férjhez menjen? (Vagy harmadszor? Erre Benkovits már nem is emlékezett világosan.)

Mire Gajzágó meglengette süvegét: – Hát a váradi püspök őeminenciája! – S felmutatta a szabályszerűen aláírt és megpecsételt püspöki engedélyt. Ha még emlékszik rá az olvasó, történetünk idején a váradi püspök nem volt más, mint Benkovits Ágoston.

– Jó, jó – kiáltotta Benkovits dühtől remegve –, no és azt ki engedte meg, hogy egy bűnhesztési kereset alá vont Szatmár vármegyei személy Bihar vármegye területén a vizsgálat ideje alatt házasságot kössön?

Ezt hallva Gajzágó úgy tett, mint aki cigánykereket akar vetni: – Hát Bihar vármegye örökös főispánja övitézlőnagysága!

S felmutatta a püspöki engedélynél nem kevésbé szabályszerű főispáni hozzájárulást. Merthogy az is nála volt.

Az olvasó nem fog túlzottan meglepődni, ha tudomására hozzuk: Bihar vármegye örökös főispánjának a Rákóczi-háború előtti évtizedben az volt a neve, hogy Benkovits Ágoston. Történetünk előtt két vagy három évvel kapta ezt a fontos világi méltóságot, s roppant büszke volt rá. Mint mondogatta, bal kezével a vármegyét, jobb kezével az egyházmegyét szervezi újjá, ám ez nem azt jelenti, hogy ne tudná a jobb kéz, mit művel a bal; éppen ellenkezőleg. Szeretett ilyesmikkel tréfálkozni, meg a Szmírnában la-

ki Ibrahim pasa nevével is; ami nem jelentette azt, hogy másoktól is eltúrt volna efféle tréfákat.

Az itt leírt esemény után három nappal, mire Barkóczy Krisztina magához tért az ájulást követő hagymázból, sűrű fekete felhők borították el az eget, és akkora forgószél támadt, hogy ami csak mozdítható volt, mindent magával ragadott. Zsindelylapok, szalmazsúpok és nádkötegek vívták csatájukat fent a magasban, disznóhólyagos ablak csapódott sövényajtónak, vesszőből font falak ütköztek össze gizgazból kötött szárnyékokkal: mintha egyetlen óriási asztallá változott volna a világ, amelyről Phineus, a vak jövendőmondó készülne táplálékát felcsipegetni, miközben seregestül keringenek fölötté a Hárpiák.

Ha ebben az órában az olvasó kidughatta volna fejét a Károlyi-kastély kert felé néző tornyának ablakán, mindenekelőtt arra figyelmeztetnénk, hogy helyezze biztonságba sapkáját, kalapját, süvegét vagy bármi egyéb fejfedőjét, különben a szél rögtön elragadná, s a következő pillanatban ott keringene az olvasói holmi regényünk égboltozatán, a vágatózó fellegek alatt, elvegyülve a regénybeli kellékek sűrűn kavargó foszlányaival. Amúgy pedig érdemes volna kitekinteni s az odafönt szaggatottan örvénylő dolgokat figyelni, mert egyszerre csak észrevennénk a sok fekete folt és körvonal közt egy kis fehérséget, majd még egyet, majd pedig egyre többet. Mintha fehér galambok rebbentek volna fel, s most rajban sodortatnák magukat bátran a forgószéllel.

Pedig nem galambok azok, mert szárnyak nélkül keringenek a magasban, s a tollaktól is rég megváltak; mármint azoktól a tollaktól, amelyek szeszélyesen kacskaringózó vonalakkal rótták tele őket. Nem állíthatjuk, hogy nincs lelkük, mert az írásnak lelke van. Sűrűn teleírt papírlapok szárai kapaszkodnak a szélbe. Barkóczy Krisztina hiába kínálta a Kártigámról szóló regényt a tűznek, a tűz nem hamvasztotta el. Hiába ajánlotta a víznek, a víz nem sodorta el. Hiába bízta a földre, a föld ugyanúgy nem fogadta be a szövevényes koholmányt, ahogy a hamis tanú holttestét is kiveti magából. (Hétfőn kezdődik a tanúvallatás, már gyülekeznek mindenfelől a megidézett egyének: nemesek és jobbágyok, szolgák és földönfutók egyaránt, egymástól mégis elkülönülve.) A négy őselem közül már csak az utolsótól, a levegőtől remélhetett segítséget.

Ott áll Barkóczy Krisztina az összezúzott üvegháznál, amelyről a gyékénytakarókat most szaggatja le a szél; megfázott és elfagyott palánták röpülnek az üvegcserepekkel együtt szanaszét, ám a nagyasszony úgy tesz, mint aki nem törődik velük. Bal karjával átölelte azt a vastag oszlopot, amelyre a galambdúc volt erősítve (de már azt is oly kíméletlenül rángatták a széllekek, hogy bármelyik pillanatban leszakadhatott), jobb-jával bele-belemarkolt a ládikába, s mint magvető a magot, úgy szórta szét a Kártigámról szóló regény kéziratlapjait. Egy-egy lapot megszokásból a szeméhez emelt, ám könnyein keresztül úgysem olvashatott beléjük; inkább csak a szeme sarkához emelte, majd a könnyeivel együtt szélnek eresztette őket.

Úgy hullámanak odafent a lapok, mint egy nagy, fehér szőnyeg. Mint az a kibomlott, repülő könyvtekerics, hossza húsz könyök, széle tíz könyök, amelyet Zakariás próféta pillantott meg látomásában. Pedig nem jó dolog ilyen kibomlott könyvet megpillantani, mert abban van összeírva mindazon bűn és átok, amely a föld színére száll; és az ilyen írás eltakarja a földi tekintet elől nemcsak az égboltot és a felhőket, hanem általában a magasságot is. Ám ebben a pillanatban vett egy nagy lélegzetet a szél, majd felbődült, és dél felé fordult: elsöpörte az iménti pusztítás foszlányait a Kártigám nevű török fogolykisasszony történetével együtt. Néhány perc múlva kisütött a nap, és Barkóczy Krisztina a kifosztott ládika mellett úgy érezte: mindkét kezébe fogjon üres korszót, aki az igazság forrásvidékét akarja megközelíteni.